

навчального плану і накреслюються нові цілі та завдання роботи з дітьми. Сім'ї мають право на таємницю приватного життя і вчителі зобов'язані цю інформацію не розголошувати. Дитина з особливостями розвитку знаходячись удома приймає активну участь у житті сім'ї: ходить з батьками, сестричками, братами до магазину; йде гуляти до парку; в кінотеатр...

Введення інтегрованого або інклюзивного навчання сприятиме реалізації прав дітей з особливостями розвитку певною мірою на рівний доступ до освіти, вибір форми навчання, визначених чинним законодавством України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар В.І. Неуспішність у навчанні учнів молодшого шкільного віку та умови їх подолання. //Педагогічні і психологічні науки в Україні: 36. наук. пр. до 15-річчя АПН України у 5 томах // Т.3: Психологія, вікова фізіологія, дефектологія. – К.: «Пед. думка», 2007 – С. 285-296.
2. Бондар В.І. Інклюзивне навчання та підготовка педагогічних кадрів для його реалізації //Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. – Вип.. 15, 2010 – С. 39-42.
3. Бондар В.І. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. Рідна школа. - №3, 2011 – С.10-14.
4. Коломенський Я.Л., Панько Е.А., Ігумнов С.А. Психологическоеразвитиедетей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция – СПб.: Питер, 2004 – 480 с.
5. Молофеев Н.Н. Специальноеобразование в России и за рубежом: в 2-х частях. – М.: «Печатныйдвор» - 182 с.
6. Сак Т. Організація навчального процесу в інклюзивному класі // Дефектологія. – С.8-11.
7. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти [Українсько-Канадський досвід]. Матеріали Міжнар. конф., Київ, 25-26 травня 2004 р. / За ред.. В.І. Бондаря, Р. Петришина. К.: Наук. Світ, 2004 р. – 200 с.
8. С.Миронова, О.Завальнюк. Ставлення студентів і педагогів до проблем інклюзивної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку // Дефектологія. – С. 8-12.

УДК 376.36: 372.46

САМОСТІЙНІ ЗАВДАННЯ У ЛОГОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Голуб Н.М.

У статті розглядаються недоліки самостійної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення, визначаються вимоги до застосування самостійних завдань у логокорекційній роботі з дітьми зазначеної категорії.

В статье рассматриваются недостатки самостоятельной деятельности младших школьников с тяжёлыми нарушениями речи, определяются требования к использованию самостоятельных заданий в логокоррекционной работе с детьми указанной категории.

The article examines the imperfections of unassisted activities in primary school children with bad speech disorders; requirements to the use of unassisted tasks in speech correction treatment of children of the mentioned category are also specified in the article.

Ключові слова: молодші школярі з тяжкими порушеннями мовлення, вади читання та письма, самостійні завдання.

Ключевые слова: младшие школьники с тяжёлыми нарушениями речи, нарушения чтения и письма, самостоятельные задания.

Key words: primary school children with bad speech disorders, writing and reading disorders, unassisted activities.

Як відомо, збільшення контингенту учнів з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) корелює із зростанням чисельності дітей з резидуальною органічною патологією ЦНС. У таких дітей часто спостерігаються дизартричні розлади, загальне недорозвинення мовлення, затримка психічного розвитку. Різноманітні недоліки психічного, мовленнєвого розвитку значною мірою підвищують ризик виникнення в них порушень писемного мовлення.

Дитина молодшого шкільного віку найкращим чином засвоює те, до чого сама докладає певних зусиль. Крайні досягнення спостерігаються у тих навчальних ситуаціях, в яких учень виявляє себе активним учасником, переживає позитивні емоції, пов'язані з пізнанням нового й цікавого або успішним подоланням труднощів, отримує задоволення, коли його інтелектуальні та вольові зусилля перетворюються у конкретні результати розумової та практичної діяльності.

Дослідження проблеми організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності школярів висвітлені у

працях Н.Дайрі, Б.Єсіпова, Л.Жарової, Р.Лемберга, І.Лернера, М.Махмутова, О.Нільсона, П.Підкасистого, Г.Рудзітиса, О.Савченко, М.Скаткіна, В.Стрезікозіна, І.Унта, Т.Шамової та ін.

За визначенням Б.Єсіпова [2, с.15], самостійною є така робота, що виконується за умови відсутності безпосередньої участі педагога, але за його завданням та у спеціально виділений для цього час, при цьому учні намагаються свідомо досягти поставленої мети, проявляють свої зусилля та виражають у тій або іншій формі результати своїх розумових та фізичних дій.

Отже, самостійна робота має такі ознаки:

- вона організовується педагогом, але здійснюється без його участі;
- потребує певних зусиль учнів, що спрямовуються на досягнення конкретної мети й виражаються в певних прогнозуємих результатах.

Самостійність є важливою характеристикою навчально-пізнавальної діяльності дитини, її треба формувати, стимулювати, підтримувати, бо згодом це сприяє формуванню й відповідної риси характеру, певною мірою визначає особливості розвитку особистості й впливає на подальшу долю індивіда в дорослому житті.

У молодших школярів з ТПМ формуванню самостійності заважає цілий ряд факторів.

- Недорозвинення фонетико-фонематичного та лексико-граматичного ладу мовлення, недостатня сформованість навичок зв'язного мовлення утруднюють комунікативну діяльність, є перешкодою для оволодіння навичками читання та письма.
- Стійкі утруднення в оволодінні писемним мовленням, наявність стійких специфічних помилок у процесі читання та письма негативно впливають на шкільну успішність в цілому, можуть призводити до дезадаптації дітей – у таких ситуаціях вони почуваються безпорадними, часто безініціативні та байдужі до результатів роботи.
- Вади усного та писемного мовлення часто поєднуються з парціальною недостатністю в дітей ряду психічних функцій, що може відобразитися в низькій у порівнянні з нормою сформованості в них тих інтелектуальних властивостей, які є базовими складовими «научуваності» (за З.Калмиковою).
- Недорозвинення психічної сфери вказаної категорії дітей часто сполучається з недостатнім рівнем сформованості їхньої мотиваційної, емоційно-вольової сфери, навичок саморегуляції та самоконтролю.

Перелічені недоліки усномовленнєвої, писемномовленнєвої, навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів з ТПМ певною мірою обмежують прояви самостійності дітей при виконанні різноманітних мовленнєвих, розумових та практичних дій, бо учні постійно стикаються з незадовільними результатами своєї роботи, що негативно впливає на характер оцінювання їхньої діяльності, а іноді й їх самих, з боку однолітків, батьків, призводить до формування неадекватної самооцінки. Діти малоактивні або стають такими, їм важко планувати й регулювати свої дії. Припускаючи велику кількість помилок, вони не можуть знайти та виправити їх. Не вміючи докладати зусиль та долати утруднення, діти часто втрачають інтерес до виконання завдань, до пізнання нового. Неспроможність своєчасно та в достатньому обсязі оволодіти навичками читання й письма у ряді випадків обумовлює виникнення такого негативного психолого-педагогічного явища як стійка шкільна неуспішність.

Відрізняючись нестійкими пізнавальними інтересами, низьким рівнем програмування й самоконтролю своєї навчальної діяльності, учні з ТПМ постійно потребують допомоги педагога й доволі повільно переходять до самостійного виконання завдань навіть при ретельному опрацюванні навчального матеріалу й багаторазовому його повторенні. Зважаючи на це, необхідним є спеціально організований процес корекційно-розвивального впливу на розвиток дітей з ТПМ.

Одним з важливих засобів усунення недоліків писемного мовлення, підвищення показників шкільної успішності, розвитку пізнавальної активності та самостійності учнів з ТПМ є залучення їх до продуктивної самостійної діяльності під час навчально-пізнавальної та корекційно-розвивальної роботи з опанування ними базовими навчальними вміннями та навичками.

Що стосується змісту самостійних завдань, які використовуються з метою корекції в молодших школярів порушень писемного мовлення, то вони повинні добиратися з урахуванням установленої в дитини форми дислексії, дисграфії та дизорфографії на підставі виявлення та аналізу характерних стійких специфічних помилок (Т.Алтухова, Т.Ахутіна, Л.Бартенєва, Т.Бессонова, Г.Блінова, Е.Данілавічюте, Л.Єфименкова, О.Іншакова, Р.Лалаєва, Р.Левіна, А.Малярчук, Л.Парамонова, О.Російська, М.Русецька, І.Садовнікова, Н.Чередніченко, Г.Чиркіна, М.Хватцев, А.Ястребова та ін.).

Успішність усунення вад писемного мовлення безпосередньо пов'язана з подоланням в дітей з ТПМ недоліків усномовленнєвої діяльності й цілеспрямованим розвитком у них фонетико-фонематичної, лексико-граматичної систем рідної мови, навичок зв'язного мовлення (В.Воробйова, В.Глухов, О.Грибова, Л.Єфименкова, Г.Жаренкова, Н.Жукова, Г.Каше, Р.Лалаєва, Р.Левіна, Л.Лопатіна, Н.Новотворцева, Л.Парамонова, І.Прищєпова, Ж.Рахімова, О.Ревуцька, Н.Серебрякова, Л.Спірова, Є.Соботович, В.Тарасун, В.Тищенко, О.Усанова, Т.Філічева, М.Шеремет та ін.), гностичних, мнестичних, мисленнєвих операцій, зорово-просторових та часових уявлень,

уваги, уваги, моторних функцій (І.Власенко, О.Корнєв, Р.Лалаєва, Р.Левіна, І.Мартиненко, І.Марченко, О.Мастюкова, В.Тарасун, В.Тищенко, М.Хватцев, М.Шеремет та ін.).

Що стосується організації самостійної роботи учнів під час подолання в них вад читання та письма, то доцільною є опора на діяльнісний підхід, за яким у навчально-пізнавальній та писемномовленнєвій діяльності можна виділити такі основні етапи [1]:

- мотивації;
- усвідомлення мети, планування та організації діяльності;
- реалізації комплексу розумових та практичних дій, спрямованих на розв'язання поставленого завдання з одночасними регуляцією та поточним контролем виконуваних дій;
- кінцевого контролю та оцінювання виконаної роботи.

Спираючись на дослідження онтогенезу та дізонтонезу писемно-мовленнєвої діяльності дітей з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком, організація самостійної роботи учнів з ТПМ повинна здійснюватися у відповідності до загальнодидактичних та спеціальних принципів. Застосування самостійних завдань у логокорекційній роботі з такими дітьми має сприяти успішному формуванню в них певних інваріантних складових писемного мовлення як однієї з форм навчально-пізнавальної діяльності школяра:

- а саме загальнонавчальних умінь і навичок: навчально-організаційних, навчально-інформаційних, навчально-інтелектуальних (Ю.Бабанський);
- ряду інтелектуальних властивостей: усвідомленості, узагальненості, гнучкості, самостійності мислення, уміння використовувати педагогічну допомогу (В.Давидов, С.Жуйков, З.Калмикова, В.Крутецький, Н.Менчинська й ін.);
- симультанних та сукцесивних процесів (Р.Лалаєва, О.Лурія, В.Тарасун);
- знань та уявлень про мовні й мовленнєві одиниці, основні правила їх утворення, комбінування, застосування (А.Гермаковська, М.Жинкін, Р.Лалаєва, О.Леонтєв, Є.Соботович та ін.);
- прогностичних операцій та дій контролю (П.Анохін, Д.Ельконін, О.Лурія, В.Тищенко та ін.).

Недоліки, що характерні для усного, писемного мовлення дітей з ТПМ, а також їхньої психічної сфери в цілому, усувати легше за умови цілеспрямованого формування в дітей активності та самостійності в усіх видах діяльності. Систематичне використання у логокорекційній роботі доступних для таких учнів самостійних завдань сприятиме формуванню вмінь:

- уважно сприймати інструкції, усвідомлювати сутність та мету запропонованої роботи;
- планувати свої дії, дотримуватися певного алгоритму під час їх виконання;
- проявляти наполегливість, докладати зусилля, щоб довести до кінця розпочату роботу;
- порівнювати виконану роботу з наданим педагогом зразком, адекватно оцінювати отримані результати.

Зважаючи на недоліки психічної та мовленнєвої сфери дітей, застосування самостійних завдань потребує від логопеда врахування:

- особливостей функціонування в дітей з ТПМ центральної нервової системи, порушення якої часто є наслідком дії різноманітних шкідливих чинників у перинатальний та ранній постнатальний періоди їхнього розвитку (діти з резидуальною органічною патологією ЦНС часто страждають на церебрастенію, на уроках швидко втомлюються, до того ж виснаження нервової системи при психо-емоційних навантаженнях обтяжується станом дискомфорту внаслідок їхніх низьких навчальних досягнень);

- індивідуальних особливостей дитини, в тому числі наявності хворобливої реакції на стійку невстигаємість під час оволодіння навичками читання, письма, арифметичних дій, виникнення на цій підставі невротичних й патохарактерологічних нашарувань, порушень поведінки, формування негативних особистісних рис;

- вираженої потреби дітей у додатковій підтримці та стимуляції, позитивному оцінюванні, більшому обсязі педагогічної допомоги та більш ретельному контролі з боку дорослого.

Залучати молодших школярів з ТПМ до самостійної роботи можна з опорою на різні засоби та джерела інформації:

- під час роботи з різноманітним дидактичним матеріалом (підручником, навчальним посібником, словником, енциклопедією, індивідуальними картками та ін.);
- під час спостережень, що спеціально організовані педагогом у класі, під час екскурсії та ін.;
- під час підготовки усного або писемного повідомлення, переказу, твору та ін.

У логопедичній роботі з молодшими школярами з ТПМ самостійні завдання частіше використовуються з метою закріплення, повторення, перевірки засвоєних знань, важливими аспектами їх застосування є націленість на формування в дітей інтелектуальних здібностей:

- аналізувати, зіставляти, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у навчальній інформації;

- здійснювати перенос засвоєних знань, умінь у нові умови;
- переключатися з одного способу дій на інший;
- «омовлювати» виконані дії та дії, що виконуються або плануються.

Не зважаючи на різноманітні утруднення дітей з ТПМ у процесі виконання ними самостійних завдань, на логопедичних заняттях не слід перевантажувати їх репродуктивними видами роботи. Доцільним є врахування рівня підготовленості дитини, міри складності завдання, а на цій підставі – виважене поєднання різних видів самостійних завдань: репродуктивних, реконструктивних, з елементами творчості.

Отже, в логопедичній роботі з дітьми зазначеної категорії є дуже важливим використання різноманітних за характером та ступенем складності самостійних завдань, у той же час при їх застосуванні необхідно:

- прогнозувати можливі утруднення учнів і здійснювати певну пропедевтичну роботу;
- стимулювати розвиток мотиваційної сфери дітей, формувати в них пізнавальні інтереси;
- забезпечувати уважне сприймання дітьми сутності завдання, його мети;
- привчати дітей дотримуватися певної послідовності операцій та дій під час виконання завдання;
- цілеспрямовано формувати навички саморегуляції та самоконтролю;
- сприяти розвитку психічних процесів (уваги, пам'яті, мислення та ін.).

Так, наприклад, логопед пропонує дітям завдання (див. рис. 1), сутність якого полягає в тому, щоб за певним початком знайти відповідне закінчення прислів'я. Виконанню завдання може передувати пояснення значення або етимології окремих слів («орати», «квітень», «травень»), визначення алгоритму дій (прочитай початок фрази у лівому стовпчику, вибери відповідне йому закінчення з-поміж трьох надрукованих у правому стовпчику, ще раз прочитай, подумай, чи підходять початок і закінчення фрази за змістом, якщо так – з'єднай їх лінією). Після відновлення цілісності кожної фрази, перевірки правильності виконаної роботи важливим є обговорення зафіксованої у прислів'ях народної мудрості, що відображає досвід, спостереження людей за природними процесами та явищами. З метою актуалізації знань дітей, розвитку в них мислення аналізується зміст кожного прислів'я (Чому так кажуть: «Де багато пташок, там нема комашок?», «Це добре, коли багато пташок, чи погано?»; «Чому?» й т.ін.).

Знайдіть та з'єднайте початок та кінець кожного прислів'я:

Глибше орати – там нема комашок.

Коли квітень з водою, більше хліба мати.

Де багато пташок, то травень з травою.

Рис.1

При корекції вад писемного мовлення проводиться переважно групова логопедична робота. Застосування під час логопедичних занять індивідуальних або групових самостійних завдань визначається цілями корекційно-розвивального впливу, характером порушень у дітей усного й писемного мовлення, їх віковими, індивідуальними особливостями.

При застосуванні індивідуальних самостійних завдань урахується етіопатогенез, симптоматика мовленнєвих порушень, недоліки психічного та моторного розвитку дитини, сформованість загальнонавчальних та спеціальних знань, умінь, навичок, здібності, риси характеру дитини, особливості її емоційно-вольової сфери, певні поведінкові реакції, пізнавальні інтереси, навіть уподобання та схильності.

Використання індивідуальних самостійних завдань максимально ураховує особливості кожної дитини, темп її роботи, можливі утруднення й специфічні помилки. Для таких завдань логопед ретельно підбирає дидактичний та мовленєвий матеріал, забезпечує чітку організацію та керівництво роботою учня. Для самої дитини виконання таких завдань пов'язано з додатковими вольовими зусиллями, наполегливістю, а відтак вони найбільшою мірою сприяють розвитку в неї активності та самостійності.

Під час групової самостійної роботи використовуються загальні прийоми організації, керівництва діями учнів. Дітям даються одні й ті ж самі або подібні завдання, хоча кожна дитина виконує їх індивідуально. Важливим при застосуванні таких завдань є те, що логопед стимулює взаємодію, співробітництво, спілкування дітей під час обговорення змісту завдання та алгоритму його виконання, проміжних та кінцевих результатів роботи. У роботі з дітьми, які страждають на ТПМ, це дуже важливо, бо такі завдання сприяють не тільки корекції й розвитку в них усного, писемного мовлення, а й навичок комунікативної діяльності.

Так, наприклад, при виконанні завдання (див. рис.2) дітям пропонується подумати, які репліки у прочитаному діалозі належать матері, її доньці, вставити замість крапок слова-звернення. Установка на те, що, доповнивши текст, учні прочитають його за ролями, підвищує відповідальність та інтерес до роботи. В таких ситуаціях учні уважніше прочитують текст, це стимулює більш високий рівень контролю та самоконтролю з їхнього боку. Імітуючи розмову матері й доньки, діти намагаються якомога краще прочитати свої репліки, що

зменшує кількість помилок, необґрунтованих пауз, робить прочитувані фрази емоційно забарвленими, більш виразними. Що стосується особливостей застосування подібних самостійних завдань у логопедичній роботі, то даному виду роботи може передувати коротке обговорення того, як звертаються один до одного співрозмовники, які зменшувально-пестливі форми слів-звернень можуть вживати під час розмови друзі або родичі. Враховуючи труднощі дітей, логопед може запропонувати їм виділити або помітити у тексті ті репліки, які вони повинні прочитати при відтворенні розмови матері й доньки, з урахуванням читацьких можливостей учнів розподіляються й ролі (у «матусі» дві репліки, у «доньки» - лише одна).

Вставити у текст пропущені слова-звернення.

Розмова матусі й доньки.

- ..... , прибери, будь ласка, в кімнаті.

- Добре, ... Я тільки дочитаю до кінця сторінку в підручнику.

- Гаразд, ... , прибереш після того, як виконаєш домашнє завдання.

Рис. 2

Використання самостійних завдань є одним з ефективних засобів корекційно-розвивальної роботи з учнями з ТПМ, оскільки усунення недоліків усного й писемного мовлення, розвиток розумових здібностей та пізнавальної самостійності, формування навичок саморегуляції й самоконтролю здійснюється в таких дітей за їхньою активною участю, а відтак є результатом їхніх власних зусиль. Важливим завданням логопеда при цьому є правильна організація та керівництво навчально-пізнавальною та мовленнєвою діяльністю кожної дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голуб Н.М. Реализация деятельностного подхода при коррекции недостатков устной и письменной речи младших школьников с задержкой психического развития //Специальное образование: традиции и инновации. Мат-лы II Междунар. научно-практ. конф. – Минск, 8-9 апреля 2010 г. – С. 70-72.
2. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. – М.: Учпедгиз, МП РСФСР, 1961. – 239 с.
3. Жарова Л.В. Организация самостоятельной учебно-познавательной деятельности учащихся. – Ленинград, 1986. - 79 с.

УДК: 376-056.246: 376-056.36

СПЕЦИФИКА РАБОТЫ УЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА В ПРОЦЕССЕ ОКАЗАНИЯ РАННЕЙ КОМПЛЕКСНОЙ ПОМОЩИ ДЕТЯМ С ОТКЛОНЕНИЯМИ В РАЗВИТИИ И ИХ СЕМЬЯМ НА БАЗЕ ДОУ

Григоренко Н.Ю.

У статті представлені основні аспекти логопедичної роботи з дітьми перших років життя з відхиленнями у розвитку, розкрито напрями корекційно-логопедичного впливу.

В статье представлены основные аспекты логопедической работы с детьми первых лет жизни с отклонениями в развитии, раскрыты направления коррекционно-логопедического воздействия.

In this article presented the basic aspects of speech therapy with children of early age with developmental disorders; and also described the children involved in work of the Service of early help; uncovered the directions of correctional and logopedic work

Ключові слова: діти перших років життя з відхиленнями у розвитку, затримка мовного розвитку, логопедичні обстеження, корекційно-логопедична робота, психолого-педагогічне консультування батьків

Ключевые слова: дети первых лет жизни с отклонениями в развитии, задержка речевого развития, логопедическое обследование, коррекционно-логопедическая работа, психолого-педагогическое консультирование родителей

Keywords: children of early age with developmental disorders, delayed speech development, logopedic diagnostic, correctional and logopedic work, psychological and pedagogical consultation of parents

Глобальные изменения в образовательной политике России на современном этапе привели к пересмотру системы дошкольного образования и появлению новых тенденций в ее развитии. Организация дошкольного обучения и воспитания в настоящий момент ориентирована на увеличение мест в дошкольных образовательных учреждениях (ДОУ) и максимальный охват детей дошкольного возраста с нормативным развитием, ожидающих своей очереди на оформление в ДОУ общеобразовательного вида. В связи с этим началась реструктуризация дошкольных образовательных учреждений и некоторые из них компенсирующего вида были переведены в разряд комбинированных садов, а комбинированные в разряд массовых. Наиболее активно данные тенденции проявились в Московском регионе.